

vendien in Indië slechts de helft van die bezoldiging uitgekeerd – de andere helft ontvingen zij pas na terugkeer in Europa. Effectieve controle konden de gouverneurs-generaal, de leden van de Raad van Indië en de overige hooggeplaatsten niet uitoefenen; zij waren afhankelijk van de betrouwbaarheid van de door hen aangestelden. Nu, daaraan ontbrak vaak al veel nog voor de betrokkenen in Indië waren aangekomen, en was men eenmaal ter plekke, dan bezweek ook onder de goede elementen menigeen voor de verleiding om door ongeoorloofde handelingen fortuin te maken. Vooral in de achttiende eeuw werd de Compagnie in steeds sterker mate bij de inkoop van waren, bij de opslag en bij het transport bestolen; velen, soms ook hooggeplaatsten, hadden binnen het bedrijf van de Compagnie een eigen bedrijf opgebouwd – er waren er toen onder hen die na luttele jaren schatrijk naar Europa konden terugkeren.

Die neiging tot ambtsmisbruik (een algemeen verschijnsel in de zeventiende en achttiende eeuw) werd nog versterkt door het feit dat men, naar het verre Indië vertrekkend, een in veel opzichten hoogst ongemakkelijk bestaan tegemoet ging en grote risico's aanvaardde: er moest, de tropische hitte en de hoge luchtvochtigheid ten spijt, stevig aangepakt worden en men had een gerede kans om er het leven bij in te schieten; van allen die in het Oosten de Compagnie dienden, bezweek jaarlijks ongeveer een zesde aan diverse ziekten. Er hebben zich in de zeventiende en achttiende eeuw tezamen in totaal bijna een miljoen personen in de Republiek op schepen van de Compagnie ingescheept en van hen zijn nog geen vierhonderdduizend teruggekeerd. Cijfers als deze onderstrepen de omvang van de onderneming zelf die in die twee eeuwen de grootste handelsonderneming was die de wereld kende. Zij had op haar schepen tegen het einde van de zeventiende eeuw bijna zesduizend personen in dienst en in het Oosten (in de gebieden die wij al noemden, en in Perzië en China waar zich kleine handelskantoren bevonden) te land ca. tienduizend, onder wie achtduizend militairen; van die tienduizend bevonden zich toen ruim zes-en-twintighonderd in Batavia, bijna evenveel op Ceylon en bijna tweeduizend op de Molukken. Die cijfers werden in de achttiende eeuw nog hoger – in Batavia steeg toen het aantal dienaren van de Compagnie tot bijna vijfduizend. Velen van deze lieden waren niet-Nederlanders; men schat dat van alle matrozen die de Compagnie dienden, twee-vijfde en van alle militairen drie-vijfde uit andere landen dan de Republiek afkomstig was.

Doordat de positie van de concurrenten zowel in Azië als in Europa sterker werd, begon het in de tweede helft van de achttiende eeuw mis